Stanisław Ignacy Witkiewicz

Narkotika

Motto:

„Nějak divně je to
*v té knížce pomícháno.“**

* Sienkiewicz, Henryk. *Ohněm a mečem.* 1. sv. Přel. Vendulka Zapletalová. Praha: SNKLU, 1963, s. 39.

PŘEDMLUVA

Protože tzv. volnou tvorbou, tedy tzv. zpěvem ptáčka na haluzi, jsem nemohl udělat nic pro společnost a národ, rozhodl jsem se po řadě experimentů svěřit světu se svými názory na narkotika, počínaje tím nejběžnějším, tabákem, a konče pravděpodobně nejpodivnějším, peyotlem (kterému vyčleňuji zvláštní místo), abych alespoň nepatrně napomohl ušlechtilým silám v boji s těmito nejstrašlivějšími – vedle válek, chudoby a nemocí – nepřáteli lidstva. Je možné, že i na tuto práci bude (pro určitý tón, jímž zde budou formulovány hořké pravdy) nahlíženo s humorem či odmítáním, jako tomu bylo s mou estetikou, filozofií, divadelními hrami, *významnými* portréty, staršími kompozicemi a jinými „volnými díly“. Oficiálně prohlašuji, že píšu vážně a že chci konečně vykonat cosi bezprostředně užitečného, avšak na idioty a nepoctivé lidi se nedá vyzrát, jak jsem měl možnost se přesvědčit během svého dosti smutného působení. Říkáme komusi: „Jsi hloupý, uč se a možná zmoudříš“ – vůbec to nepomůže, protože hloupý člověk je zároveň domýšlivý, a to mu znemožňuje

vystoupit z bludného kruhu, i když by usilovnou prací mohl zmoudřet. Říkáme lotrovi: „Není správné být taková svině, zamysli se, polepši se," – zbytečné řeči: nechápeme, že většina lotrů je lotrovská úmyslně – ví o tom a nechtějí být jiní, mohou-li své lotrovství dobře zamaskovat. Tadeusz Szymberski říkával: „Můžeme klacku *prominout*, že je klacek?" – a měl pravdu.

Dříve jsem byl „fighting man", člověk bojovný par excellence – měl jsem ideje a chtěl jsem za ně bojovat, jenže nebylo kde a s kým. Nikterak jsem se nezpronevěřil svým idejím (Čistá forma v malbě a divadle a reforma umělecké kritiky), jen jsem došel k přesvědčení, že dnes v každém případě nejsou aktuální a že jejich čas možná již obecně pominul. To, co jsem tvrdil ještě před válkou a co jsem vyjádřil ve čtvrtém oddílu knihy nazvané *Nové formy v malbě…*, tedy že umění zaniká, se děje před našimi zraky a s ohledem na to je bezvýznamné, zda a v jaké podobě bude existovat umělecká kritika v mém pojetí, tedy kritika formální. Něco jiného je, pokud hovoříme o literatuře nikoli jako o umění – zde je pořád co říci a možná se k tomuto tématu ještě vyjádřím. V současné době jsem poměrně vyrovnaný jedinec ve středních letech, který už nesní o žádných „činech" ve velkém stylu a touží pouze jakž takž dožít tento život, kterého zatím, přinejmenším kromě jeho debaklů a neúspěchů, nelituji. Co bude, bude. Musím jen poznamenat, že toto „dílko" bude mít vysoce osobní, a tedy jaksi posmrtný charakter. Není to megalomanie a touha zahlcovat svou (doposud nikomu nepotřebnou) osobou lidi za-

neprázdněné něčím jiným a daleko příjemnějším. Píšu-li však o svých osobních prožitcích, nemohu sám sebe pominout. V každém případě zde bude přístupným způsobem podána část pravdy o mně, a to pravdy, která je bezprostředně užitečná pro každého.

Tyto pravdy však nejsou nic ve srovnání s obludnými pomluvami, které o mně kolují. V naší i tak výjimečně pomlouvačné společnosti, libující si v drbání, se v tomto ohledu, zdá se, těším mimořádné pozornosti. Navzdory tomu, že megalomanie je mi zcela cizí, což zdůrazňuji se vší poctivostí, mám dojem, že ne každý u nás průměrně známý člověk se může pochlubit sbírkou nesmyslů a lží, které se o mně vykládaly a stále vykládají. Nebudu se zde zabývat příčinami tohoto jevu, ale mám za to, že určitou roli při vzniku obecné nevole ve vztahu ke mně sehrály u lidí nemajících k tomu náležitou intelektuální kvalifikaci obtíže při pokusech porozumět mi a, opakuji, jistá má nevšímavost k veřejnému mínění, kvůli čemuž činy, kterých by si u jiného nikdo nevšímal (např. vypije-li v jakémsi baru tři vodky), v souvislosti se mnou vzbuzovaly mně nepříznivé a hodnotě těchto činů neúměrné pobouření. Na tom však nesejde.

Tak tedy: začínám dnes (6. 2. 1930) psát tuto knihu „ve stavu K“, to znamená ve stavu kouření. Zítra jako obvykle přestávám kouřit – domnívám se, že tentokrát definitivně, nebo na velmi dlouhou dobu – a kapitolu o nikotinu budu psát odvykaje si od cigaret, přičemž existuje možnost, že si uprostřed psaní znovu zapálím a případným čtenářům

se s tímto faktem „nebudu otálet svěřit“. Stalo se to už tolikrát! S nikotinem bojuji už dvacet osm let a navzdory častým obdobím abstinence (nanejvýše několik týdnů) se mi ho nepodařilo zcela porazit. To se však může povést i teď, přestože začínám s touto prací. Avšak blíží se chvíle, kdy se vítězství nad nikotinem stane nutností, pokud bych neměl upustit od všech vyšších aspirací ve vztahu k sobě samotnému. Detaily k tomuto tématu později. Mám za to, že tento způsob zápisu – to znamená NK1* neboli ve stavu nekouření – bude dosti významný, protože budu-li toužit po onom milovaném i nenáviděném narkotiku pravděpodobně toho nejnižšího řádu (budiž prokleti indiáni a ti, kdo k nám toto svinstvo zavlekli), budu moci lépe analyzovat nástrahy, jež číhají na závislého kuřáka, a uvést způsoby, jak jim odolat, a to v kontextu vzpomínek na odporný stav (často skrytý před námi samotnými i ostatními) doprovázející návrat k tomuto svinskému, neplodnému a otupujícímu jedu. Zrovna nedávno jsem nekouřil celé čtyři dny (a je známo, že druhý den je nejhorší a že zlepšení začíná třetího dne), kdežto najednou „bum“ – zapálil jsem si znova (mechanismus této skutečnosti budu analyzovat později) a všechno začalo zase od začátku. Samozřejmě jsem nevydržel ani dnes ráno a zapálil jsem si – prostě proto, abych viděl, jak asi všechno vypadá během K. Ne že bych „zase až tolik“ nemohl vydržet, prostě jen tak: ještě jednou

* Čísla u NK označují počet dní. Totéž značení používám u svých kreseb. (pozn. autora)

uvidět svět z „oné perspektivy“ (perspektivy úpadku, otupení, znechucení atd.) a pak už definitivně „šlus“. Takto před sebou podobné situace obhajujeme. Ne, nejhorší je slabost – *durchhalten*[*] –, a o tom, jakým způsobem vydržet, budu psát v kapitolce o nikotinu. Zapálil jsem si – to je pochmurný fakt (koho to vlastně zajímá; avšak jde mi o druhé, o ony tisíce, miliony začouzených, otupělých, splasklých) – a dále píšu tuto předmluvu ve stavu úplného poblouznění. Zrovna jsem chtěl pokračovat ve své filozofické práci (velmi riskantní příběh, pořád nevím, co z toho bude), ale ukázalo se, že je to absolutně nemožné: důvodem je tupost, nedostatek toho, co dr. mat. Stefan Glass nazývá „igrivosť uma“,[†] nemožnost kloudného soustředění. Toto jsou pouze prozatímní vyznání – vše vylíčím i s „detaily“ později. Začal jsem tuto předmluvu psát ze zoufalství, když jsem se kvůli otravě nikotinem nemohl věnovat něčemu lepšímu a když jsem před sebou chtěl tím, že konečně začnu s tímto „dílkem“, ospravedlnit svou vlastní existenci. Nepochází snad veškerá „tvorba“ z těchto zdrojů?

Zpět k veřejnému mínění. Byl jsem závislý kuřák, který dvacet osm let hrdinně bojoval se strašlivým návykem, a jsem jím dosud. Do určité míry by mě bylo v *jistých obdobích* možno považovat za notorického pijáka, tedy pokud je za něj (standardy a vzorce se liší) považován někdo, kdo se ožírá průměrně jednou týdně a pak nepije měsíc nebo

* (něm.) – vydržet.
† (rus.) – duchaplnost.

i více, kdo v životě zažil jeden pětidenní tah (mimochodem, šlo o jednu divadelní premiéru – vysoce polehčující okolnost) a méně než deset třídenních a kdo nikdy ráno při holení nechlastal vodku. Nikdy jsem ale nebyl kokainista – to rozhodně popírám navzdory tomu, že pro spoustu perverzních kreténů může být i toto moje prohlášení důvodem pro, a nikoli proti tomu.* Pokud mě lze označit za příležitostného piják, „Wochensäufer“,† v rozmezí deseti let, pak bych navrhoval označení „Quartalkokainist“ v období tří let, a to se značnou nadsázkou. Dvakrát za život jsem si vzal kokain za střízliva a hned jsem se snažil to svinstvo přepít. Jiné případy konzumace této drogy (jimiž jsem se nikdy netajil, podpisuje kresby dělané v tomto stavu příslušnou značkou Co) byly vždy spojeny s velkými

* Po dopsání hrubé verze této práce jsem si nedávno přečetl v článku, u nějž si nepamatuji autorovo příjmení a který se týkal knížek paní Żurakowské – dokonce ani neznám celý článek, jen mi kdosi ukázal takovouto větu (cituji z paměti) – cosi takovéhoto: „Ani kokainová vyčerpanost Witkiewicze, jehož exploze nejsou výbušné“. Především, kde je přesná definice pojmu exploze (v literatuře)? A za další, buď je autor tohoto článku hloupý člověk a neví, co dělá, nebo je to člověk zlý a programově páchá špinavost, když na základě pomluv píše takovéto bláboly. V každém případě se divím redakci týdeníku *Wiadomości Literackie*, že na svých stránkách toleruje neetický literární čin tohoto typu. Obvinit někoho v literární kritice z notorického kokainismu (neboť jak jinak si lze vyložit onu „vyčerpanost“), to je obyčejná pomluva. Je možné člověka obvinit z vyčerpanosti, ale to je třeba prokázat, a to nikoli na základě hloupých pomluv. (pozn. autora)

† (něm.) – víkendový piják.

„pijatykami *à la manière russe*“.* Nikdy jsem nebyl morfinista, neboť k tomuto preparátu cítím nepřekonatelný odpor (jednou v životě jsem měl minimální dávku a téměř jsem umřel), ani eteroman pro jakýsi nedostatek důvěry v éter, a to navzdory tomu, že jsem si ho několikrát v životě vzal: s vodkou a inhalačně. Samozřejmě, kresby byly dosti zajímavé a inhalaci doprovázející pocity mizení světa, těla a následně i pocit „metafyzické osamělosti v prostorové poušti“ byly zábavné, ale nikdy mě jaksi nepřesvědčily. Jiný názor má dr. Dezydery Prokopowicz, který v tomto „dílku“ zpracuje část o éteru. Bohdan Filipowski, okultista a dlouholetý závislý morfinista, se zaměří na svou oblíbenou drogu, při pomyšlení na niž mě přímo zalévá studený pot – natolik strašlivé věci jsem prožil tehdy v Petrohradě, když jsem čtyři hodiny zvracel a s vynechávajícím srdcem bojoval se smrtí. Rozhodně tedy odmítám obvinění ze soustavného užívání zmíněných preparátů, přiznávaje se ke sporadickému užívání peyotlu, vyrobeného dr. Rouhierem, a meskalinu od skvělé firmy Merck. Stejně tak při této příležitosti popírám, že bych se oddával homosexualismu, k němuž cítím nejvyšší odpor; že bych pohlavně zneužíval svou siamskou kočku Schízu (Schizofrenii, Isottu, Sabinu, kterou mám velice rád, ale nic více) a že by se mi z ní vzešlá, ostatně nerasová, koťata podobala; že bych měl portrétní stánek na Poznaňské výstavě a dělal desetiminutové portréty za dva zloté (co všechno si ti mizerové nevymyslí!);

* (fr.) – na ruský způsob.

že bych byl záletník a při první lepší příležitosti běhal za ženskými; že bych ženám sváděl jejich muže, chodil na Giewont ve fraku (nikdy jsem neměl jediný frak), psal své divadelní kusy pouze pro zábavu, balamutil, posmíval se a neuměl kreslit. To všechno jsou klepy, které vymyslely jakési obskurní báby, kreténi a idioti, a nadto také mizerové, kteří mi chtějí uškodit. Odmítám tyto drby, které jsou mi známy, a v předstihu také všechny, které o mně ještě budou v Zakopaném a jeho okolí kolovat. Šlus.

Ještě jedna věc: někdo si může pomyslet, že tuto knihu píšu, abych si udělal reklamu. Není to pravda: budu v ní vyprávět věci, které mi naprosto neslouží ke cti, a jejím hlavním cílem je ochránit další generace od dvou nejobludnějších „ohlupovadel" (*stupéfiants*): tabáku a alkoholu, které jsou tím nebezpečnější, že jsou povoleny a že si jejich škodlivost dostatečně neuvědomujeme. „Bílá" narkotika vyššího typu nejsou tak nebezpečná, protože se jim věnuje elita lidstva – je to narkomanská aristokracie. Nejnebezpečnější jsou ony šedivé, všední, demokratické jedy, které si může beztrestně obstarat každý.

Má metoda je čistě psychologická. Jde mi o to, upozornit na psychické účinky těchto jedů, účinky, které na sobě může každý, dokonce i začátečník, pozorovat v miniaturizované podobě dlouho před tím, než si ho zcela podmaní. Nebudu před vámi rozbíjet (slepičí) vejce a klást je do lihu, abyste viděli, jak se pod vlivem „průhledné kapaliny" sráží bílek (jak to, pokud si dobře pamatuji, dělal blahé paměti kníže Giedroyć); nebudu vám ukazovat diapoziti-

vy se začouzenými plícemi a zvětšeným srdcem kuřáka ani se zdegenerovanými játry alkoholika ani srážející se žaludek kokainisty o velikosti pěstičky – „já nebudu vám hrát, ó stíny, píseň smutnou, však můj triumf bude hrdý a ukrutný…“* atd. – chci vám ukázat drobné *psychické* posuny, které, rozvinou-li se naplno, nabízejí obraz osobností zcela odlišných od své původní podoby, duchovně deformovaných osobností připravených o veškerý tzv. geist (polské slovo „duch“ v sobě neobnáší to, co německé „Geist“ a francouzské „esprit“ – bystrost, hbitost, vervu, jiskru, elán atd.), o tvůrčí sílu a ono puzení k Neznámému, k němuž je potřeba odvahy a bezstarostnosti, které odporná závislost systematicky hubí. Mě před účinky nikotinu, od nějž se mi doposud nepodařilo zcela osvobodit, zachránilo to, že jsem často, a občas na dosti dlouho (několik týdnů), přestával kouřit, a tak jsem dohromady půl či třetinu roku fakticky nekouřil. Působení takovéto abstinence *par intermittence*† samozřejmě nemohlo být tak prospěšné jako dlouhá a nepřetržitá období úplného zřeknutí se – ale i tak udělala své. Avšak ti, kteří kouří neustále a v 90 % případů musí kouřit čím dál více, systematicky páchají duchovní sebevraždu, a to na splátky, nepozorovaně, aniž o tom sami vědí. Každý prožitek tím připravují o jeho barvu a lesk a za cenu nicotného potěšení ničí to nejcennější: intelekt. Neboť cítí závislý kuřák vůbec nějaké potěšení? Pouze

* Verše pocházejí z básně Tadeusze Micińského *Witeż własť*.

† (fr.) – přerušovaný.

negativní – uspokojení hnusné, nepřirozené potřeby. Tak je tomu prý se všemi drogami, jestliže daná osoba nechá svou závislost zajít dostatečně daleko.

Přestane snad šestnáctiletý mládenec pít proto, že mu ukážete přerostlá a zdegenerovaná játra čtyřicetiletého alkoholika? Ne – čtyřicátý rok života je příliš daleko, je to cosi nepředstavitelného – vím to z vlastní zkušenosti. Všichni ostatně říkají: „No co – jestli budu žít o pár let déle nebo ne, to je ‚ganz wurszt und pomade'* – záleží na tom, co je teď." Ale pak, když nastane oněch posledních pět let, kterých se takovýto nešťastník lehkomyslně zřekl a které mu mohou být skutečně odebrány, udělá vše pro to, aby prodloužil onen život, který v převážné části případů *již nemá cenu prodlužovat*. Takovýto jedinec pak přežije i vlastní faktickou smrt: stává se idiotem, je vnitřně a často i zevně sešlý, neschopen pořádné práce, zhypochondrovatělý, co pět minut si měří puls a bere tuny léků, které již nemohou obnovit jeho zdegenerované buňky. Je třeba ukázat psychické, okamžité účinky, jejichž pozvolný rozvoj („schleichender Vorgang"† – brr! Strach!) nemusí pozorovat každý, a zvláště ne ten, kdo danou drogu užívá neustále, nepřetržitě. Vyšší narkotika vyvolávají agresivní reakce – jejich škodlivost je patrná okamžitě. Závislost zapříčiňuje dychtivost po přemožení těchto reakcí, a nikoliv touha po pozitivních účincích. Nikotin nepůsobí žádnou

* (něm. idiom) – úplně jedno.
† (něm.) – postupný proces.

znatelnou kocovinu (katzenjammer), a tím je pro lidstvo nebezpečnější. Kokainu nebo morfinu se mohou ve většině případů bezvýhradně oddat pouze osoby k tomu již jaksi náchylné, degeneráti, kteří i tak za moc nestojí. Tabák zamořuje a alkohol spaluje občas i ty nejlepší mozky. Jsou tací, kteří tvrdí: „Kouřím a piju, nijak mi to neškodí a cítím se skvěle“ – samozřejmě, do určité doby. Velká spousta drobných psychofyzických neduhů zvolna kumuluje, aby pak náhle explodovala v podobě zcela jednoznačné psychické či fyzické nemoci. Avšak pomysli na to, ó, nešťastný člověče, jak skvěle by ses cítil, kdybys toho úplně nechal, je-li tvůj organismus silný natolik, že funguje snesitelně i navzdory tomu, že jej neustále trávíš. Jaký bys byl, kdybys toho nechal, to se nikdy nedovíš. Jaká je to škoda, to se nedá změřit ani posoudit. Něco o ní ví ti, kteří přestávali a znovu začínali. Co bych za to dal, kdybych mohl vzít zpátky oněch dvacet osm let kouření (s přestávkami). Dnes, kdy mi kouření škodí stokrát více, než když mi bylo osmnáct let, je pro mě také stokrát těžší skoncovat s hnusnou závislostí, než by bylo za „starých dobrých časů“. A co se musí dít se skutečnými alkoholiky a kokainisty, mezi něž se navzdory velkým snahám mých „nepřátel“ nepočítám – na to se bojím pomyslet.

Tak tedy začínáme: zítra mě čeká ples, ožeru se, a pozítří konec. Utkat se s nikotinem je daleko snazší během poalkoholové, jakkoli jen lehké, kocovinky.

7. 2. 1930

NIKOTIN

Lev Tolstoj prý tvrdil, že člověk, který v životě nevykouřil cigaretu, není schopen dopustit se skutečného zločinu v plném slova smyslu. V této větě je jistá nadsázka, neboť je známo, že např. v Evropě se lidé již dlouho před zavedením tabáku vraždili s plnou vervou. Možná jim k tomu dopomáhal alkohol – čert ví –, mým úkolem není psát dějiny narkotik celého světa. Ostatně – alkohol přece kdysi neexistoval. Avšak jakkoliv daleko do lidských dějin sáhneme, vždy můžeme natrefit na nějaká „narkotická mámidla“. Je očividné, že vědomí vyostřené do určitého stupně již uprostřed metafyzické obludnosti Existence nemohlo snést sebe sama a muselo čímsi zjemnit své sebeuvědomování. Užívání narkotik bylo vždy spojeno s náboženskými obřady, představovalo integrální součást různých kultů. Náboženství a umění byly přece i kdysi závoji pro příliš děsivě jiskřící Věčné Tajemství prosvítající z černé propasti Bytí. Teprve počínaje Řeckem začíná pojmový souboj s tímto tajemstvím – souboj, který musí samozřejmě skončit prohrou. My žijeme v epoše velkého přelomu.

Všechny prvky minulosti a rýsující se budoucnosti jsou v našich časech promíseny. Mám za to, že kontext velkého společenského usmíření, k němuž směřujeme, přinese období, kdy skončí všechna mámidla a s nimi také narkotika. Současný úpadek narkomanie je s ohledem na kontext promísení minulosti s budoucností zároveň také poslední předsmrtnou křečí narkotik. Protože je lépe, aby to, co je vydáno napospas gangréně a co již není schopno žít, odpadlo co nejrychleji, chceme se touto prací přičinit k uspíšení tohoto procesu. Co bylo dříve na místě, co bylo čímsi tvůrčím, může dnes být balastem, který ztěžuje ustavení budoucího uspořádání lidstva.

Narkotika k takovémuto balastu rozhodně patří, jakkoliv mohou určití lidé dočasně nahlížet společenskou roli některých z nich (na mysli mám nikotin a alkohol) jako kladnou. Navzdory nadsázce ve větě přisuzované Tolstému tvrdím, že nikotin může být dokonalou předehrou k alkoholismu a všelijakému obluzení: vytváří určitý typ psychického mechanismu, který se dá uplatnit i na každou jinou závislost. Kouřící člověk se již nachází na oné šikmé ploše, z níž je možné upadnout do libovolné propasti, na jejímž dně se může objevit i zločin, a to i v případě, že k němu neexistovaly žádné zvláštní predispozice. Je jen málo notorických pijáků, kteří by vůbec nekouřili. Pojmem skutečného pijáka rozumím někoho, kdo již po celý svůj život neustále, denně pije alkohol – ledaže by mu strach ze smrti v takřka poslední chvíli před naplněním jeho života zabránil užívat smrtící kapalinu a umožnil mu tak o něco prodloužit onen

obecně promarněný život. Lidé, kteří nekouří a pijí, což se – jak tvrdím – stává poměrně zřídka, obvykle přestávají pít zavčasu, před kritickým obdobím, víceméně kolem čtyřicítky, a jsou schopni dovršit své existence s relativní jasností ducha. Klasickým příkladem tohoto typu je Boy,* který kdysi přece psal oslavné hymny k poctě alkoholu, a dnes ho užívá jen občas, na skutečně velkých oslavách. Jeho výkonnost proto neslábne a může se tak vnitřně rozvíjet až do konce svých dní.

V člověku je určitá nenasycenost samotnou existencí, nenasycenost prvotní, související již s faktem, že musíme nutně existovat jakožto individuální osobnosti, již nazývám nenasyceností metafyzickou. Jestliže tato nenasycenost není odstraněna nadměrným nasycováním životních pocitů, prací, výkonem moci, tvorbou atd., pak může být zmírněna jedině pomocí narkotik. „*Für elendeist Müßiggänger Opium geschaffen*“† – jak prohlásil, zdá se mi, kdosi. Zdánlivý nesoulad tohoto tvrzení s následujícími vývody na téma „společenskosti“ nikotinu a alkoholu (pokud jsou užívány v dávkách nepřekračujících jisté meze) ve vztahu k mechanizaci společnosti bude objasněn níže. Obecně dělím narkotika na *zdánlivě* společenská a zřetelně asociální, avšak o tom později. Tak tedy onu nenasycenost, o níž jsem se zmiňoval výše a která spočívá v omezenosti každého

* Boy – pseudonym Tadeusze Żeleńského (1874–1941), literárního a divadelního kritika, překladatele francouzské literatury a vzděláním lékaře.
† (něm.) – Opium je stvořeno pro bídné povaleče.

individua v Čase a Prostoru a v jeho vzdoru vůči nekonečnému celku Existence, jsem onehdy označil jako metafyzický pocit. Tato nenasycenost se objevuje v nejrozmanitějších svazcích s jinými stavy a pocity, tvoří s nimi rozličné amalgámy a opírá se o bezprostředně danou jednotu našeho „já“, naší osobnosti. Jako taková může být motorem různých činností a může propůjčovat zvláštní zabarvení činnostem, které nejsou jejím bezprostředním projevem. Pokud nenasycenost zaujímá v psychice dané osoby dominantní postavení, pak je zdrojem náboženské, umělecké nebo filozofické tvorby. Je-li pouze podřadnou složkou celku dané psychiky, může být příčinou zmetafyzičtění libovolných oblastí činnosti tohoto jedince nebo může pouze propůjčit jeho vnitřním prožitkům specifický charakter. Nebudu tu zkratkovitě představovat své filozofické a estetické názory. Těm se nedávno dostalo výrazu v již vydaných knihách: *Nové formy v malbě…*, *Estetické skici* a *Divadlo*. Pokud jde o filozofii, je možné, že na toto téma brzy zveřejním svou základní práci. Prozatím snad budou stačit výše uvedená objasnění. Tvrdím tedy, že všechna narkotika, jak „společenská“ v počátečních a malých dávkách, tak také ta asociální, do jisté míry nasycují nenasycenost a stesk vyplývající ze samotné podstaty Bytí, tedy z omezenosti individua, aby tyto stavy následně svým působením otupily a zcela zlikvidovaly. Podobně fungují také náboženství, umění a filozofie, které zpočátku různými způsoby vyjadřují metafyzický neklid, když za závojem konstrukce a klasifikace metafyzických pocitů prostřednictvím kultů,

konstrukce uměleckých forem v umění a pojmových systémů ve filozofii mírní hrůznost osamělosti jedince vprostřed nesmyslného Bytí. Proces společenského usmíření, o nějž se náboženství, umění a filozofie samy přičinily, pak ovšem v té míře, v níž zaniká samotný neklid, vede také k jejich degeneraci a zániku.

Je zde ještě jedna otázka: doktorka filozofie a básnířka Debora Vogelová mi jednou vytkla určitou nedůslednost v mé teorii historického rozvoje uměleckých forem, jež souvisela s mým tvrzením, že metafyzický pocit, jehož definici jsem podal výše, se poté, co překoná bod maximální intenzity svého výrazu, začíná spolu s narůstající mírou zespolečenštění lidstva zmenšovat a že limitně směřuje k nule. Toto přesvědčení jsem vyvodil z faktického úpadku náboženství, toho, že filozofie končí ve slepé uličce negativního vymezení hranic poznání, a ze skutečnosti definitivní nevázanosti uměleckých forem. „Jak tedy lze“ – zeptala se proradně Debora – „usmířit zánik vyjadřovaného obsahu, jenž je ve veškerém umění jeden a tentýž, tj. pociťování jednoty v samotné mnohosti, s nevázaností výrazu?“ Možná její slova necituji doslova, ale „pravila“ cosi takového. Na to jsem jí tvrdě „odsekl“: „Tato námitka je nesprávná. Dříve byli lidé duchovně zdravější, život je méně popoháněl. Individuální duchovní síly zůstávají víceméně stejné, ale společenská síla roste a od jedinců, kteří nemohou vyhovět na ně kladeným nárokům standardů práce a námahy, vyžaduje stále větší vypětí. Společnost začíná co do plnění funkcí, jež jim svěřuje, ve všech ohledech přerůstat schopnosti svých

členů. V oblasti umění tvůrci dříve dlouze požírali materiál, dlouze jej trávili a plody jejich práce dozrávaly pozvolna. Umělci žili tvorbou klidných a velkých forem a diváci i posluchači mohli zakoušet silné umělecké dojmy z prostých děl postrádajících prvek perverze, tedy z tvorby harmonických celků sestavených z prvků, které jako takové působí nepříjemně. Dnes, kdy zanikají pro umění zásadní pocity, které jsou provázány s pocitem jednoty a jedinečnosti ‚já', musí umělec nakupit daleko silnější výrazové prostředky, aby ze sebe vypáčil moment metafyzického okouzlení. Divák či posluchač, jenž ve svých prožitcích disponuje pouze omezenou zásobou těchto pocitů, může zažít uvolnění pouze působením děl, která mu s dostatečnou silou drásají nervy. S tím se pojí otázka vyprázdněnosti a vyčerpanosti uměleckých prostředků v té míře, v níž se před námi již nyní s přesností rýsuje vývoj budoucího umění. Umělec svou dobu dříve předháněl pouze nepatrně, od svých předchůdců se lišil ve srovnání s dneškem minimálními proměnami na úrovni obecné koncepce a s ní provázaných deformací skutečnosti a pocitů. Spolu se zespolečenšťováním lidstva, postupnou mechanizací a zrychlováním života se musel právě umělec, jakožto osoba specializovaná v oboru bezprostředního vyjádření metafyzických pocitů, se zřetelem k výrazovým formám těchto pocitů, vzdálit od společenského podloží, jehož funkcí ve svém životě je. Zde má původ narůstající nesoulad mezi *skutečnými* umělci a společností organizovanou do forem budoucnosti i omezení opravdového pochopení jejich děl na několik

malých a zanikajících skupin jedinců určitého typu. Mám za to, že je zřejmé, proč vede zánik metafyzických pocitů k nevázanosti uměleckých forem, která je koncem umění vůbec na naší planetě.“ Ale dost už o tom – nepohružujme se do zapomenutých uměleckých teorií, které už nikdo nepotřebuje. Narkotika tedy zpočátku zastupují určitým nepočetným jedincům umění, náboženství a filozofii (samozřejmě mluvím o lidech přiznaně závislých na jedech vyššího řádu) a pak je z tohoto hlediska – z hlediska zesíleného prožívání jejich osobnosti – zcela vyklešťují, ve všech ohledech je naprosto ničí, vydělují ze společnosti, uzamykají je v jejich vlastním a nepřístupném světě bludných prožitků a deformují jejich smysl pro skutečnost do té míry, že jim znemožňují veškeré dorozumění s obyčejnými lidmi. Jinak je tomu s alkoholem v malých dávkách a nikotinem. Tyto jedy utlumují nervózního člověka naší doby pozvolna, přičemž ničí i jeho osobnost, ale neruinují ji takovým způsobem, že by byl v dnešní společnosti neschopen plnit mechanické funkce. Evropa se svou starou kulturou a zdegenerovanou populací by náhle zavedenou alkoholovo-tabákovou prohibici patrně neunesla. Příčinou je nemožnost sladit život s dohasínajícími metafyzickými pocity, které přece jen škodí, jako malý kamínek zbloudilý v soukolí precizního stroje. Avšak malé počáteční dávky tabáku a alkoholu, které v prvních fázích závislosti zklidňují pocuchané nervy Evropanů, je třeba zvyšovat, přičemž také u nastupujících generací, které by při přiměřené drezuře mohly dosáhnout klidu zcela jinak, neustále a zcela

zbytečně vzrůstá počet konzumentů. Staří se tráví čím dál více, čímž předčasně ztrácí schopnost pracovat, a mladí si z nich berou příklad a začínají pít a kouřit čím dál tím dříve, kvůli čemuž se vytrácí dokonce i zklidňující role tabáku a alkoholu, a období krize, tedy období, v němž tyto jedy začínají působit asociálně, se přibližuje k počátku života – dochází k systematickému zkracování období výkonnosti člověka a předčasnému opotřebování nejschopnějších jedinců, kteří jsou obdařeni subtilnějšími nervovými systémy. Záporné účinky brzy převáží nad kladnými a pak již bude v určitých ohledech pozdě – čím dále do budoucnosti ji odsuneme, tím prudší bude šok z reakce na náhlou prohibici, jež se dříve nebo později ukáže být nutností. Zdá se mi, že lidé zastávající vedoucí postavení, kteří jsou slepě zahleděni jediným, tj. ekonomickým směrem, si neuvědomují závažnost psychologických otázek týkajících se jednotlivých lidí, jejichž součin představuje v obecné sumě společnosti vysoký koeficient. Společnost kokainistů by byla čímsi přímo odporným – to ví každý. Ale ne každý si je schopen uvědomit, že proporcionálně, ve vztahu k tomu, jaká by byla společnost narkotických abstinentů, je národ kuřáků a umírněných alkoholiků rovněž čímsi děsivým. A v takovýchto národech v současnosti žijeme, jsme jejich součástí a neuvědomujeme si, v jak hrozné atmosféře pobýváme a jací sami jsme.

Náhlé zavedení abstinence si mohou dovolit země relativně mladé, jejichž obyvatelé za sebou nemají letitou kulturu a ztrhané nervy tak jako lidé v poválečné Evropě.

Je také třeba vzít v potaz stupeň alkoholizace a nikotinizace dané země. Ten u nás, zdá se, roste každým dnem, a proto je naše situace hrozivá. Tvrdím, že všeobecný boj s tabákem a alkoholem by měl projít krátkým (např. desetiletým) obdobím systematických omezení, po čemž by ve všech evropských zemích, bez ohledu na související ekonomické otázky, měla být zavedena absolutní prohibice těchto dvou otřesných „assommoirů“.* Tímto způsobené komplikace a ztráty budou ve velmi krátké době vynahrazeny psychickým zdravím a pracovními výkony občanů. Ve vztahu k beznadějně závislým osobám, tedy těm, jimž hrozí v případě abstinence smrt, by se dal uplatnit systém registrací a výdeje dávek, který by okamžitě zamezil možnosti vzniku kontrabandu. Tímto systémem prý Američané v některých státech vyhubili kokainismus a Japonci na Tchaj-wanu opiomanii. Ostatně vymýšlení technických prostředků pro provedení tohoto plánu mi nepřísluší – já se omezuji na psychologii.

Tak tedy k nikotinu a jeho blízkému pomocníku: oxidu uhelnatému (CO). Kdo z kuřáků nezná čarovné a zároveň neblahé působení prvních cigaret. Začátek kouření obvykle připadá na období „prvních lásek“, tzv. weltschmerz,† čili více či méně uvědomělých metafyzických prožitků, obecně pak na embryonální fázi období konsolidace osobnosti,

* assommoir (fr.) – zabiják či omračovadlo (přeneseně); srv. Zolův román *Zabiják* (L'Assommoir).

† weltschmerz (něm.) – světabol; smutek z nedokonalosti světa.

přičemž v této etapě jsou charaktery formovány na celý život. Primární funkcí cigaret je během této etapy utišení bezdůvodného zoufalství a dokonce i zmírnění různých objektivních životních nesnází. Kromě nepříjemností typu bolení hlavy, mdloby (ba i zvracení) a nechutenství dochází k posunu psychiky od zlosti k příjemné melancholii, jež nepostrádá jisté kouzlo. Setkáváme se tu s určitým intelektuálním rozechvěním, zdánlivě jasným myšlením a snadno se nám pracuje. To je téměř vše, co lze od cigaret očekávat. Působení tohoto typu trvá velmi krátce – u některých lidí sotva několik měsíců – a po něm se začínají objevovat účinky záporné, které lze přemoci pomocí silnějších dávek jedu. Kdyby ti, kteří se namísto toho, aby se snažili silou vůle ovlivnit svou náladu a zmírnit krutost světa postupným ovládnutím skutečnosti, pokouší vyhnout problému pomocí tabáku, věděli, co tím v dlouhodobější perspektivě ztrácejí, vyděsilo by je to a okamžitě by skoncovali se závislostí ještě v zárodečném stavu. Hodnotit obludné proměny, k nimž nepozorovaně dochází v psychické struktuře vlivem kouření, mohou pouze ti, kteří nikdy nekouřili nepřetržitě a často toto psychofyzické svinstvo přerušovali, aby alespoň tímto způsobem bojovali proti systematickému, příliš rychlému zvyšování každodenní dávky ohlupujícího dýmu. Avšak již v prvních stadiích kouření se setkáváme s určitou sebeobrannou reakcí organismu, jež je symptomem pocitu viny následujícího po každém zneužití tabáku. Začínající kuřák má vždy pocit, že kouří výjimečně, kvůli zvláštním okolnostem a s určitým dočasným záměrem, ale že v této

hanebné činnosti neníní, chraň Bůh!, pokračovat. Tabák bývá dříve, než se nepozorovaně stává celodenní nutností, užíván pouze v souvislosti s událostmi, které se povznáší nad každodenní šedou skutečnost: společenský večer, myšlenkově namáhavá diskuze, situace, jež se v dané chvíli zdá být pro svůj neobvyklý půvab významnější než celoživotní zdraví, nutnost dokončit nějakou práci ve stanoveném termínu – všechno to jsou záležitosti, pro které zdánlivě stojí za to obětovat zítřejší dobrý pocit ze sebe sama, absenci znechucení a fyzického i duševního odporu k sobě samému, a především funkčnost psychických sil. Avšak takovýto lehkomyslný člověk si nadto vše neuvědomuje, že pokaždé, když se poddá smrtící dialektice narkotika, utahuje si kolem krku oprátku a ztěžuje si únik z léčky, do níž ho nejčastěji dostává snobizmus, laciné vyhledávání nových vjemů a zcela obyčejná hloupost.

V této chvíli píšu ve stavu K a po několikadenním NK, a proto tak jasně vidím veškerou ohavnost tohoto jevu: fakticky mi, stejně jako většině kuřáků, nepřináší vůbec nic, s výjimkou čistě vnějšího požitku: uspokojení mizerných malých chuťovo-dechovo-hmatových žádostí. Uvidíme, že objektivní hodnota práce provedené během kouření je, vyjma klamné rychlosti jejího provedení, rozhodně nízká, vezmeme-li v úvahu úsilí, které je potřeba vynaložit na to, abychom ji dokončili. Práce odvedená kuřákem totiž není nikdy dokonalá: musí se s ní pak ještě dlouze a namáhavě „piplat“ a svá díla po sobě opravovat namísto toho, aby je ze sebe okamžitě vychrlil v ideální podobě, která by

odpovídala původnímu záměru. A to se týká nejen plodů duševní práce, ale všech výtvorů obecně. Jenže v některých oblastech je složité to ověřit: člověk je průměrný švec nebo krejčí. A konec. Neví se o tom, že právě zneužití tabáku zastavilo vnitřní rozvoj a znemožnilo technologický pokrok. Měl jsem příležitost to dobře pozorovat na malbě, která spojuje problém jasné mysli s problémem technické zdatnosti. Mou tezi lze beze zbytku ověřit, pokud ji posoudíme v delším časovém horizontu. Ne každý však má v tomto směru zkušenost, dostatečně rozvinutou schopnost introspekce (sebepozorování) a především dobrou vůli. Nějak to dopadne, říkáme, a nepozorovaně se řítíme do propasti postupného úpadku.

Ale zpočátku, dokud nebylo dosaženo bodu, v němž začíná škodlivost zvyšování dávky růst geometrickou řadou, není tak zle. Stále větší množství narkotika však brzy přestává fungovat jako „doping“ – začíná skutečná tragédie: nic víc už ze sebe nemůžeme vydolovat, i kdybychom vykouřili sto padesát cigaret denně. Někdo ze sebe možná neumí vydolovat vůbec nic – to je jiná otázka. Tvrdím ovšem, že ze sta procent těchto případů jich bude u kuřáků devadesát zapříčiněno otravou nikotinem a oxidem uhelnatým, kterého musí být v cigaretovém dýmu kvůli nedokonalému spalování tabáku a papíru hodně. Natvrdlost a otupělost narůstají s každým potáhnutím vražedného dýmu a zároveň s tím sílí neklid. Nejhorší jsou rozporuplné pocity – a tabák vyvolává právě nejhorší z nich: povrchní vzruch a zároveň nemožnost ho jakkoliv zužitkovat,

Stanisław Ignacy Witkiewicz
Narkotika

Z polského originálu *Nikotyna Alkohol Kokaina Peyotl Morfina Eter + Appendix* vydaného nakladatelstvím Drukarnia Towarzystwa Polskiej Macierzy Szkolnej ve Varšavě roku 1932
přeložil Ondřej Krochmalný
Odpovědný redaktor Pavel Pilch
Jazyková korektura Jiří Kettner
Grafická úprava a sazba JT
Vydalo nakladatelství RUBATO v Praze roku 2017
Vytiskla TISKÁRNA PROTISK, s. r. o., České Budějovice
První vydání
ISBN 978-80-87705-61-2

RUBATO
Sarajevská 8, 120 00 Praha 2
www.rubato.cz
studio@rubato.cz